

УДК 2-9(477):36

М.І. Захаріна, асистент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ЗНАЧЕННЯ ДОРОБКУ В. В. ЗЕНЬКОВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

У статті актуалізовані проблеми духовного вдосконалення особистості в контексті сучасної соціальної роботи. Автор досліджує філософські засади впливу духовності на становлення особистості в творчості видатного мислителя ХХ ст. В. В. Зеньковського. Визначено вплив його антропологічних ідей у контексті сучасної соціальної роботи.

Ключові слова: В. Зеньковський, духовність, особистість, духовна особистість, цілісність.

В статье актуализированы проблемы духовного совершенствования личности в контексте современной социальной работы. Автор исследует философские основы влияния духовности на становление личности в творчестве выдающегося мыслителя ХХ в. В. В. Зеньковского. Определено влияние его антропологических идей в контексте современной социальной работы.

Ключевые слова: В. Зеньковский, духовность, личность, духовная личность, целостность.

The article actualized problem of spiritual development of the individual in the context of modern social work. The author explores the philosophical foundations of spirituality influence the formation of personality in the work of prominent thinkers of the XX century .. V. Zenkovsky. The influence of his anthropological ideas in the context of modern social work.

Key words: V. Zenkovsky, spirituality, identity, spiritual identity and integrity.

Постановка проблеми. Історично склалося, що соціальна робота розглядається як суто антропологічна дисципліна. Вона почала розвиватися на основі практичної діяльності в ХІХ ст. з появою книги М. Річмонд «Дружній візит до бідняків: керівництво для тих, хто працює у благодійних організаціях». З іншого боку, соціальна робота виступає і як соціальне явище, яке виникає тоді, коли поведінка одного індивіда підпадає під вплив іншого або групи індивідів. Соціальне виникає при взаємодії людей, які впливають одне на одного. Усе це – своєрідний вимір людського буття, соціальна реальність, в якій головна сила – це людина.

При аналізі явища соціальної роботи слід виходити з того, що у понятті “людина” фіксуються загальні родові ознаки – біологічна організація, фізичний стан, психіка, свідомість, мова, а у понятті “особистість” фіксуються соціальні властивості (здатність до праці, спілкування), що притаманні окремому типу людей, і їх форма існування завжди індивідуальна. Вираз “особистість людини” підкреслює функціонування природних та соціальних якостей індивіда.

Про це, зокрема, йдеться в роботах А.Г. Спіркіна, який писав: “Людина являє собою цілісну єдність біологічного (організованого), психічного та соціального рівнів, які формуються із двох начал: природного та соціального, успадкованого та набутого в житті. При цьому людський індивід – це не проста арифметична сума біологічного, психічного та соціального, а їх інтегративна єдність, яка приводить до виникнення якісно нового ступеня людської особистості” [7].

Для соціального працівника людина цікава в цілому, в єдності її біологічних, психологічних, соціальних і духовних параметрів. Це важливе теоретичне положення є одним з методологічних принципів соціальної роботи та передбачає опору на інтегративну, цілісну концепцію людини, яка орієнтує на встановлення міждисциплінарних зв'язків серед усіх людинознавчих дисциплін. У зв'язку з цим, на наш погляд, значне місце в системі професійної освіти фахівців соціальної роботи займає антропологічна підготовка. Саме вона дозволить сформувати у майбутніх соціальних працівників цілісне знання про людину. Кожна людина має своє місце в соціальному бутті, має своє призначення, свою роль і свій «хрест», як вважав визначний вітчизняний філософ, бо-

гослов, психолог та педагог ХХ ст. Василь Васильович Зеньковський. Метою нашої статті є спроба визначити, яке значення для сучасної соціальної роботи має творчий доробок В. В. Зеньковського.

Проблематика людини: її єдності та її виховання, психологічні аспекти буттєвості хвилювали вченого все життя. Християнській педагогіці присвячені багато робіт філософа: "Соціальне виховання, його завдання і шляхи" (Москва, 1918), "Психологія дитинства" (Лейпциг, 1924), "Проблема виховання в світлі християнської антропології" (Париж, 1934), "На порозі зрілості. Бесіди з юнацтвом про питання статі" (Париж, 1955), "Російська педагогіка в ХХ ст." (Париж, 1960).

У «Нарисах моєї філософської системи» учений писав: «У ранні роки я знаходився під впливом Вл. Соловйова та Л. М. Лопатіна, але поступово мої погляди стали змінюватися, – і тут вирішальними були для мене роздуми над поняттям особистості» [3, с. 251].

Поступово, розглядаючи «метафізику людини», він звернувся до питань «первородного гріха», «хреста людини», її особистої свободи та цілісності особистості.

Потреба у створенні цілісного образу людини для соціальної роботи диктується тим, що на його основі можуть бути вироблені критерії гуманістичного ставлення до особистості та розроблено ефективні умови соціального устрою; такий образ виступає як специфічний орієнтир при формулюванні загальних принципів і установок людської діяльності в сучасному житті, що забезпечують оптимальні умови для вдосконалення людини і суспільства.

Побудова теоретичної моделі цілісного світу людини займає у творчості В.В. Зеньковського визначне місце. І це цілком закономірно, адже людина, яка органічно поєднує в собі різні виміри світобуття, прагне у своєму житті до цілісного, гармонійного, сповненого високим духовним змістом світовідношення. З іншого боку, співіснування в одній особі піднесеного та низинного, пристрасності і слабкості, знання і нерозуміння, пасивності та жаги до дії, відваги та боягузтва "роздвоює" особистість. Увесь сенс так званого «духовного життя», – писав філософ, – полягає якраз у тому, що людина звільняється від усього звичного, завченого, знаходить внутрішню цілісність, стає «самою собою».

Методологічною основою філософської концепції В. В. Зеньковського є ідея тварності світу, особистості людини як образу і подоби Божої, Церкви як соборної єдності в Богу вільних духовних особистостей, первородного гріха і воскресіння. Він розглядав людину в єдності різних аспектів її життєдіяльності: "...всі сторони, всі аспекти її істоти, будучи «неоднорідними» і ієрархічно нерівноцінними, пов'язані в живе, воістину органічне ціле. Якщо людина не є тіло + душа + дух, якщо вона є жива єдність всіх його сил і живе єдиним життям, то це значить, що вона завжди і у всьому і тілесна, і духовна" [4, с. 211].

Будучи релігійним філософом, Зеньковський особливе значення приділяв темі "хреста" як проблемі морального вибору. Він вважав, що "шлях людини на землі стоїть під знаком хреста (у кожної людини, за вченням Господа, свій «хрест», що забезпечує непорівнянність і своєрідність кожної особистості), тобто внутрішнього закону, за яким може бути відновлена втрачена (хоча в основі і не зруйнована) цілісність в людині" [4, с. 253]. Отже, Василь Васильович у своїх роздумах поєднує тему "хреста" як пошук сенсу життя людини та втраченої цілісності. Саме "хрест" заданий людині спочатку і ніхто не може його уникнути. «Кожна людина приносить з собою в світ свої завдання, які вона повинна вирішити у своєму житті; та ці завдання, пов'язані з духовними особливостями людини, залишаються одними і тими ж, незалежно від умов, в яких людина живе, – інакше кажучи, вони можуть і повинні бути вирішені в будь-яких умовах життя». Таким чином, все життя наше обумовлено тією внутрішньою метою, яка «задана» людині Божим промислом і становить його «хрест», отже, ми не можемо нічого змінити, а тільки усвідомити, зрозуміти і виконати своє завдання. Цей постулат має для соці-

альної роботи важливе значення, адже соціальні працівники в своїй діяльності намагаються допомогти клієнтам соціальної роботи знайти і виконати своє завдання, яке з незалежних від них (клієнтів) причин не можуть до кінця досягнути.

З темою “хреста” тісно пов’язана тема свободи людини. Саме свобода людини проявляється в тому, що вона може реалізувати себе, наповнити своє життя вищими духовними цінностями; а може несвідомо або цілком усвідомлено ухилитися від цього здійснення, вважаючи, що буде своє життя абсолютно автономно і самостійно, а це завжди є ілюзією. «Ми вільні в тому, візьмемося ми за виконання свого завдання, зрозуміємо його, чи станемо його здійснювати, але наявність «вписаного» в нас хреста є межа нашої свободи, є свідок нашої залежності від Бога, який кожному дає його хрест» [5, с. 75].

Отже, кожна людина вільна у своєму виборі: або прийняти свій хрест, усвідомити свою цілісність, побачити Образ Божий в кожній людині, прожити духовним життям, або обрати іншу сторону, сторону зла. І цій темі філософ присвятив окрему статтю “Проблема зла в людині”, в якій обґрунтовує наявність “темного начала в духовному житті людини”, яке було спричинено первородним гріхом.

Важливе значення для соціальної роботи має тема духовності кожної людини. Духовність розумілась у релігійній філософії метафізичним ядром. Людина, яка долаючи утилітарне, тобто чисто прагматичне її буття, націлена на досконале, ідеальне, цілісне, вічне. Тіло вважалось лише як гріховною, матеріальною, водночас тимчасовою оболонкою, місцем перебування безсмертної душі.

У внутрішньому потягу до Бога особистість набуває ще й мікрокосмічні якості. І тому призначення людини полягає в актуалізації закладених Богом безмежних потенцій та досягнення самої себе, тобто «внутрішньої» людини, людини, яка прагне з’єднатися з трансцендентним світом, який мислиться як єдність Добра, Істини, Краси. Адже, як тільки Людина відступає від віри в Бога як осереддя прагнення до ідеалу, відбувається духовна деградація, яка руйнує особистість і призводить до індивідуальних, навіть історичних гріхів.

У своїх працях В. В. Зеньковський доводив неможливість становлення особистості без засвоєння нею знань християнської антропології, вважаючи розвиток духовно-ціннісної сторони людини необхідною основою її цілісності, як домірності світу природному і соціальному. З цього приводу він писав: «Основним процесом у житті людини треба визнати не її фізичні і психічні сторони, а духовну, яка несе запоруку цілісності... Духовний процес тримає в собі ключ до розуміння всього, що відбувається з людиною» [1, с. 32].

Розглядаючи тему становлення та виховання особистості, Зеньковський багато уваги приділяв дітям, вважаючи, що саме в дитинстві людина відкрита для смислоосагнення й смислотворення, а отже, особистість дитини є цілісною. У дітях домінуючим та пріоритетним над практичним є духовне начало, яке закладене божественною сутністю. При цьому духовне визначає яскравість, неповторність і є запорукою її цілісної особистісної участі у світі. Непрактична дитяча довіра у своєму сутнісному вимірі являє собою постійний потенціал моральності й людяності.

Однією з характеристик цілісності, гармонійності особистості є її моральна детермінанта. Безумовно, соціальне середовище впливає на формування і світогляду, і образу життя, і способу поведінки людини. Але не меншою мірою особистісні орієнтації зумовлені її внутрішнім, духовним світом. У цьому плані людина характеризується з позиції сили її духу, свободи, творчості. Власне особистість підноситься над своєю природною, біологічною основою і в певному сенсі долає її, прориваючись у світ поза фізичних сутностей.

В антропологічній концепції філософа принципу релігійності виховання особистості приділена особлива увага. У зв’язку з цим автор виділяє такі сутнісні аспекти особистості, як: неоднорідність, ієрархічна нерівноцінність, духовність і цілісність людини.

У концепції В. В. Зеньковського людина розглядається як цілісна ієрархічна істота, що складається з тіла, душі і духу, де сфера душі вище сфери тіла, але за значущістю поступається духу. Кожна з цих частин не може бути віддільна від іншої, і в цьому полягає цілісність особистості.

Отже, духовне начало в людині – це ціннісно-моральне начало, яке повинно привести до внутрішньої рівноваги, самооновлення душі, самоствердження Людини в соціальному світі, а врешті-решт до людиномірності світоставлення. Духовність В.В. Зеньковський порівнює з творчою силою в людині, яка ентелехійно пронизує собою все життя людини (і душі, і тіла) і визначає нову «якість» життя. Саме в духовності формується цілісність та органічна ієрархічність в людині: “... і якщо це недостатньо виражено в реальному бутті людини, то це означає якусь зв’язаність духовності в людині, якусь істотну «невпорядкованість» духу, яку ми пізніше назвемо, як те саме, що релігійною мовою називається гріхом” [6, с. 45].

Філософ стверджує, що душа має ієрархічну структуру, вищим елементом якої є «серце», яке розуміється ним як осереддя високих, духовних почуттів, через який і встановлює духовний зв’язок з Богом.

Висновки. Таким чином, філософська антропологія формує бачення об’єкта соціальної роботи – клієнта – як людину нужденну і розглядає її проблеми відповідно до різних проявів суб’єктності: людина раціональна; людина як природна істота; людина як психосоматична істота; людина як соціальна істота. Від ступеня пізнання людини залежить ефективність, суспільна значущість всіх форм соціальної роботи. Існує суперечливість поглядів на сутність людини: від пріоритету її суспільної суті до переважання чисто біологічного в ній. Проте людина – частина природи, її дітище і породження, але водночас вона – істота, що активно, свідомо, цілеспрямовано змінює навколишнє середовище і світ за допомогою взаємодії з іншими. Тому і необхідний підхід до людини як до цілісної системи на основі синтезу наукового та еволюційно-синергетичного знання.

У цьому контексті значення доробок християнського філософа В. В. Зеньковського полягає у цілісності, поєднанні духовності особистості з її природою та Божественним началом. Саме духовність спонукає людину до дії, до розкриття в собі образу Божого, і тоді відновлюється втрачена цілісність і встановлюється ієрархічний лад душі, який так необхідний для кожної людини, яка живе в глобалізованому світі. І саме соціальні працівники повинні вірити в особистість кожного клієнта, вірити в те, що вони зрозуміють своє завдання та виконають своє призначення.

Список використаних джерел

1. *Зеньковский В. В.* Апологетика / В. В. Зеньковский // Основы христианской философии. – М. : Канон+, 1997. – С. 329.
2. *Зеньковский В. В.* Единство личности и проблема перевоплощения / В. В. Зеньковский // Переселение душ. – М., 1994. – С. 336-356.
3. *Зеньковский В. В.* Об образе Божиим в человеке / В. В. Зеньковский // Вопросы философии. – 2003. – № 12. – С. 147-161.
4. *Зеньковский В. В.* Очерк моей философской системы / В. В. Зеньковский // Вестник РСХД. – 1962. – № 66-67. – С. 37-39.
5. *Зеньковский В. В.* Принципы православной антропологии / В. В. Зеньковский // Русская религиозная антропология. – М., 1997. – Т. 2. – С. 431-466.
6. *Зеньковский В.* Смысл православной культуры / В. Зеньковский ; сост., предисл. В. Л. Шленова. – М. : Изд-во Сретенского монастыря, 2007. – 272 с. – (Духовное наследие Русского зарубежья).
7. *Спиркин А. Г.* Философия : [учебник] / А. Г. Спиркин. – М. : Гардарики, 1998. – 816 с.